

Turinys

<i>Taivanas ir Taivano sąsiauris</i>	15
<i>Kinija, Taivanas, Pietų Kinijos jūros regionas</i>	16
<i>Terminologija</i>	17
<i>Įvadas</i>	19
1. Taivano gyvenimas	31
2. Nuo praeities iki dabarties. Taivano istorija	48
3. Taip tampama taivaniečiu. Taip veikia demokratija	76
4. Taivano ekonomikos vaidmuo ir superlaidininkai, maitinantys pasaulio informacines technologijas	112
5. Kinijos ir Taivano santykiai: draugai ar priešai?	136
6. Taivanas ir JAV — ar tikrai sąjungininkai?	164
7. Jeigu kiltų karas Taivano sąsiauryje	188
8. Pamąstymai apie ateitį. Išbandymai, su kuriais Taivanas susiduria dvidešimt pirmajame amžiuje	209
<i>Padėka</i>	235
<i>Nuorodos</i>	237
<i>Bibliografija</i>	259
<i>Rodyklė</i>	263

Chronologija

- 230 m. — tai vienas ankstyviausių Taivano salos paminėjimų kiniškuose rašytiniuose šaltiniuose.
- 1349 m. — užfiksuotas pirmasis pasakojimas apie Taivaną, parašytas Kinijos keliautojo Wang Dayuano. Saloje apsigyvena pirmieji atvykėliai iš žemyno.
- 1620 m. — XVII a. trečiajame dešimtmetyje Taivane ima kurtis olandai ir ispanai. 1625 m. olandai pradeda statyti Zelandijos fortą.
- 1642 m. — olandai išstumia ispanus ir perima Taivano kontrolę.
- 1644 m. — žlunga Mingų dinastija, užleisdama vietą Čingų dinastijai. Zheng Chenggongo vadovaujami sukilėliai pavėrcia Taivaną tvirtovė.
- 1661 m. — imperatoriumi tampa šešiametis Kangxi. Per šešis jo valdymo dešimtmečius Čingų dinastija labai išplečia savo valdomą teritoriją.
- 1662 m. — Zhengo vadovaujama kariuomenė sumuša olandus ir išveja iš Taivano. Zhengas įkuria Čingams oponuojančią Dongningų* dinastiją, tačiau netrukus miršta, įpėdiniu tampa jo sūnus Zheng Jingas.
- 1683 m. — Čingų dinastija užkariauja Taivaną, žlunga Dongningų dinastija. Sala tampa Fudziano prefektūra ir išlieka ja 205-erius metus.

* Pagal senąją transkripciją — *Tungning*. (Čia ir toliau — vert. past.)

- 1721 m. — prasideda sukilimai, kuriuose iš pradžių dalyvauja kolonistai kinai, o vėliau įsitraukia ir vietiniai Taivano gyventojai. Kai kurios salos dalys atskiriamos nuo žemyninės Kinijos. Sukilimai tęsiasi iki XIX a. pradžios.
- 1860 m. — pasibaigus antrajam Anglijos–Kinijos karui, Pekine pasirašoma konvencija, pagal kurią dalis Taivano atveriamą užsienio prekybai.
- 1884–1885 m. — Čingų dinastijos kariuomenė atremia Prancūzijos bandymą užgrobti Taivaną.
- 1887 m. — Taivas, buvęs prefektūra, tampa atskira provincija, turinčia savo valdytoją, ir iš dalies autonomiška nuo Kinijos.
- 1895 m. — Kinijos–Japonijos karas baigiasi Kinijos pralaimėjimu. Pagal Šimonosekio sutartį, Taivas tampa Japonijos kolonija (iki 1945 m.).
- 1911–1912 m. — žlunga Čingų dinastija, įkuriama Kinijos Respublika.
- 1930 m. — atajalai, vietiniai Taivano gyventojai, sukyla prieš okupacinę japonų valdžią. Šis sukilimas numalšinamas žiauriomis represijomis.
- 1943 m. — pasirašoma Kairo deklaracija, pagal kurią, Sąjungininkams pasiekus pergalę Antrajame pasauliniame kare, Japonijos okupuotos Kinijos teritorijos, įskaitant Taivaną, turi būti grąžintos Kinijai.
- 1945 m. — Japonija kapituliuoja, Taivas grąžinamas Kinijos Respublikai ir vėl tampa provincija, turinčia savo valdytoją.
- 1946–1949 m. — išplieskia Kinijos pilietinis karas tarp nacionalistų, vadovaujamų Chiang Kai-sheko, ir komunistų, vadovaujamų Mao Zedongo. Apie 2 milijonus žemyninės Kinijos gyventojų pabėga į Taivaną.
- 1947 m. — reikšmingi vasario 28-osios įvykiai. Kinijos valdytojas

- Chen Yi žiauriai numalšina kilusius protestus. Iš žemyninės Kinijos atsiųsta kariuomenė imasi masinių represijų.
- 1949 m. — nacionalistams pralaimėjus, Chiang Kai-sheko vadovaujama Kinijos Respublikos vyriausybė persikelia į Taivaną. Paskelbiama karo padėtis (ji tęsis iki 1987 m.). Įkuriama Kinijos Liaudies Respublika su sostine Pekine.
- 1950 m. — Šiaurės Korėjai užpuolus Pietų Korėją, komunistų planuota invazija į Taivaną laikinai atidedama. Jungtinių Tautų ginkluotosios pajėgos kovoja prieš Kinijos remiamą Šiaurės Korėją. Tęsiantis Korėjos karui, Jungtinės Valstijos įsipareigoja ginti Taivaną.
- 1955 m. — vyksta Kinijos ir Taivano ginkluotas konfliktas (Pirmoji Taivano sąsiaurio krizė). Įgyvendinama 1954 m. pabaigoje pasirašyta JAV ir Taivano bendros gynybos sutartis.
- 1958 m. — ištinka Antroji Taivano sąsiaurio krizė. Atremiamas Kinijos Liaudies Respublikos kariuomenės puolimas prieš Kinmeno (dar vartojamas Dzinmeno pavadinimas) ir Madzu salas.
- 1971 m. — daugumai valstybių balsavus už tai, kad Kinijai atstovautų Liaudies Respublika, Taivanas netenka Jungtinių Tautų Organizacijos narės statuso.
- 1972 m. — Jungtinių Valstijų prezidentas Richardas Nixonas Pekine pasirašo Šanchajaus komunikatą, kuriuo pripažįstama, kad Kinija yra viena, o Taivanas — jos dalis.
- 1975 m. — miršta Chiang Kai-shekas. 1978 m. Taivano prezidentu tampa jo sūnus Chiang Ching-kuo.
- 1979 m. — Jungtinės Valstijos oficialų Taivano diplomatinį pripažinimą pakeičia diplomatinio Kinijos Liaudies Respublikos pripažinimu. Tačiau JAV Kongresas priima Santykių su Taivanu įstatymą, kuriame numatyta, kad Taivano saugumo klausimais turi būti konsultuojamasi su Kongresu.

- 1980 m. — skiriamos griežtos laisvės atėmimo bausmės Pietų Taivane vykusių Gaosiongo demonstracijų vadovams, siekusiems demokratinių reformų.
- 1987 m. — po 38-erių metų atšaukiama karo padėtis. Teisiškai pripažinta Demokratinės pažangos partija dalyvauja rinkimuose*.
- 1988 m. — miršta Chiang Ching-kuo. Prezidentu tampa Nacionalistų partijos vadovas Lee Teng-hui.
- 1991 m. — įvyksta pirmieji visiškai demokratiniai rinkimai į Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą. Prezidentas toliau skiriamas, o ne renkamas tiesiogiai.
- 1995 m. — prezidentui Lee Teng-hui pasakius kalbą Jungtinėse Valstijose**, Kinija surengia karines pratybas Taivano sąsiauryje. Jungtinės Valstijos į tai atsako nusiųsdamos du savo lėktuvnešius.
- 1996 m. — surengiami pirmieji tiesioginiai prezidento rinkimai, kuriuose gali dalyvauti visi Taivano gyventojai, sulaukę dvidešimt vienerių metų amžiaus. Prezidentu didele balsų persvara išrenkamas Lee Teng-hui.
- 2000 m. — prezidentu pirmą kartą tampa Demokratinės pažangos partijos kandidatas Chen Shui-bianas.
- 2008 m. — prezidentu išrenkamas Ma Ying-jeou, atstovaujantis Nacionalistų partijai.
- 2010 m. — pasirašoma Taivano ir Kinijos preliminarini ekonominio bendradarbiavimo sutartis, kuria užtikrinama galimybė rengti tiesioginius skrydžius, teikti pašto paslaugas, organizuoti turistines keliones ir laisvai pardavinėti kai kurias prekes.

* Demokratinės pažangos partija įsteigta 1986 m. Tų pačių metų gruodį jos nariai jau dalyvavo rinkimuose, bet tik kaip nepartiniai kandidatai.

** Jungtinėse Valstijose Lee Teng-hui lankėsi Kornelio universiteto kvietimu.

- 2012 m. — prezidentu perrenkamas Ma Ying-jeou. Kinijos komunistų partijos vadovu tampa Xi Jinpingas.
- 2014 m. — „Saulėgrąžų“ judėjimas priverčia Ma vadovaujamą valdžią atsisakyti sumanymo sudaryti su Kinija bendrą investavimo sutartį.
- 2015 m. — Singapūre susitinka Ma Ying-jeou ir Xi Jinpingas. Tai — pirmasis asmeniškasis Taivano ir Kinijos Liaudies Respublikos vadovų susitikimas.
- 2016 m. — Taivano prezidente išrenkama Demokratinės pažangos partijos kandidatė Tsai Ing-wen.
- 2019 m. — vyksta protestai Honkonge dėl naujo nacionalinio saugumo įstatymo ir siūlomų ekstradicijos teisės aktų, pagal kuriuos Honkongo ir Taivano piliečiai taptų pavaldūs Kinijos teisingumo sistemai. Taivanas galutinai atmeta vienos šalies dviejų sistemų principą.
- 2020 m. — Tsai Ing-wen perrenkama Taivano prezidente. Pekinas išleidžia Nacionalinio saugumo užtikrinimo Honkongo specialiajame administraciniame regione įstatymą.
- 2020–2023 m. — siaučia COVID-19 pandemija. Taivanas neįveda griežtų apribojimų, tačiau mirštamumas čia — vienas mažiausių pasaulyje.
- 2022 m. — Taivane lankosi Jungtinių Amerikos Valstijų Atstovų Rūmų pirmininkė Nancy Pelosi. Pirmą kartą nuo 1996 m. į salą atvyksta aukščiausio rango oficialus JAV asmuo.
- 2024 m. — prezidentu išrenkamas Demokratinės pažangos partijos kandidatas Williamas Lai Ching-te.

Taivanas ir Taivano sąsiauris

Kinija, Taisvanas, Pietų Kinijos jūros regionas

Terminologija

Diskusijas apie Taivaną apsunkina problema, kuri iškyla, bandant įvardyti reikšmingiausius objektus. Taivanas — tai svarbiausios salos, vienos iš 160 salų, sudarančių Kinijos Respubliką (KR), pavadinimas. Kinijos Respublika įkurta 1911–1912 m., kai žlugo Čingų dinastija, tuo metu valdžiusi Kiniją. Po 1946–1949 metų Kinijos pilietinio karo Kinijos Respublikos vyriausybė pasitraukė į Taivaną, nuo tada jis dažnai oficialiai vadinamas Kinijos Respublika Taivane. Šioje knygoje, siekiant aiškumo ir paprastumo, vartojamas trumpesnis pavadinimas — Taivanas, o kartais tiesiog sala.

Iki pilietinio karo Kinijos Respubliką valdė Nacionalistų partija. Ji dažnai įvardijama kinišku pavadinimu Guomindangas (GMD), laikantis šiuolaikinės transliteracijos (*pīnyīn*), arba Kuomintangas (KMD) pagal senąją transkripciją. Šioje knygoje vartojamas tik terminas „Nacionalistų partija“. Pilietinį karą laimėjusi Kinijos komunistų partija (KKP) 1949-aisiais įkūrė Kinijos Liaudies Respubliką (KLR). Žemyninę dalį ji valdo iki šiol. „Taivano istorijoje“ vartojami pavadinimai „Kinijos Liaudies Respublika“, „KLR“, „Kinija“ ir „žemyninė Kinija“ yra lygiaverčiai.

Rašytiniuose šaltiniuose anglų kalba Taivanas įvardijamas ir kitais terminais, jų istorija turtinga bei sudėtinga. Ankstyvojoje literatūroje kartais aptinkamas pavadinimas „Formosa“. Kadaisė buvo vartojamas junginys „Laisvoji Kinija“, tikriausiai norint pabrėžti skirtį nuo, žmonių įsitikinimu, „nelaisvos Kini-

jos“, egzistuojančios kitoje 130 kilometrų vandens ruože, vadinamo sąsiauriu, pusėje. Olimpinėse žaidynėse Taivano atletai atstovauja „Kinijos Taipėjui“ — šis pavadinimas buvo primestas žemyninės Kinijos, reikalaujančios net neužsiminti apie suvereniteto pripažinimą. Į Pasaulio prekybos organizaciją Taivas įstojo 2001 m., keliomis minutėmis vėliau nei Liaudies Respublika (nors formaliai reikalavimus atitiko jau prieš kelerius metus), bet priimtas ten tik kaip muitų teritorija*. Britanijos radijo bei televizijos kompanija (BBC) ir kitos žiniasklaidos priemonės Taivaną vadina „savivaldžia sala“. Kai kuriose internetinėse svetainėse jis, daugelio susierzinimui, sumenkinamas iki provincijos. Tačiau kitose pripažįstamas *de facto* nepriklausoma valstybe. Patys taivaniečiai didžiuojasi esą „salos brangakmenio“ gyventojai. Karingiau nusiteikusieji vadina savo kraštą „nepaskandinamu lėktuvnešiu“, dar kiti įvardija jį „krevete tarp dviejų banginių“.

Šioje knygoje Taivaną kartais pavadinu šalimi. Įvardiju taip ne todėl, kad laikau jį šalimi *per se*, o gerbdamas daugelį pažįstamų taivaniečių, įsitikinusių, jog žemė, kurioje jie gyvena, yra valstybė, ir šis statusas jai turėtų būti pripažintas. Esu matęs, kokie pažeminti ir įskaudinti jaučiasi taivaniečiai užsienyje, susidūrę su žmonėmis ar institucijomis, kurie neigia jų kilmės vietos egzistavimą, nors puikiausiai žino, kad ji yra reali, net jei kaimynė to nepripažįsta. Kaip vėliau paaiškės, aš nesu aktyvus Taivano nepriklausomybės šalininkas, tad mano vartojamo žodžio „šalis“ nereikėtų suprasti tiesiogine prasme. Rinkdamasis tokį pavadinimą, aš paprasčiausiai noriu parodyti, jog pripažįstu terminą, kurį vartoja daugelis šios problemos epicentre atsidūrusių žmonių, tai yra patys taivaniečiai.

* Oficialus pavadinimas — Taivano, Penghu, Kinmeno ir Madzu atskiroji teritorija.

Ivadas

Ką šiandien reiškia būti taivaniečiu? Matyti savo gyvenamo krašto pavadinimą daugelyje žiniasklaidos pranešimų, kuriuose teigiama, kad, jei kils Trečiasis pasaulinis karas, tai jis kils būtent čia? Žinoti, kad analitinių centrų ekspertai, žiniasklaidos apžvalgininkai ir politikai kalba apie jus kaip apie problemą? Girdėti, kaip giriamą jūsų ekonomika, laikant ją viena svarbiausių pasaulyje, gaminančių pažangiausius puslaidininkius, nuo kurių priklausoma visa planeta? Suprasti, kad, nepaisant pastarojo fakto, 90 procentų pasaulio valstybių vadovų faktiškai nepripažįsta jūsų tėvynės kaip šalies? O svarbiausia — suvokti tai, jog atsitiktinai, tik dėl to, kad čia gimėte, atsidūrėte neabejotinai didžiausio XXI a. geopolitinio iššūkio epicentre.

Būti taivaniečiu dvidešimt pirmajame amžiuje reiškia, jog likusi pasaulio dalis žvelgia į jus kaip į sudėtinę problemą, kurią būtina „suvaldyti“, galvosūkiu, kurį būtina „išspręsti“, potencialaus karšto taško, kuriam negalima leisti „išplisti“, dalį. Gimęs Taivane, jūs esate įtrauktas į temą, kurią daugelis žmonių, ypač vyriausybių, laiko „nevienareikšmiška“, siekdami išsaugoti esamą *status quo*, nes baiminasi galimų pasekmių, jei kas nors išdrįstų juo suabejoti. Taivaniečiai šiais laikais stipriau nei kitų pasaulio vietų gyventojai jaučia, kad jo likimas nėra tik jo paties rankose. Tereikia, kad kuris nors Amerikos prezidentas paskelbtų pripažįstąs Taivaną kaip šalį arba kad Kinijos vadovas pareikštų, jog jo šalis nori, kad Taivanas nedelsdamas grįžtų į jos glėbį, ir jūsų gyvenimas apsiverstų aukštyne kojomis.

Būti taivaniečiu šiandien reiškia daugybę dalykų. Bet didžiuma šios salos gyventojų trokšta, kad jų gyvenimas klostytųsi normaliau. O Taivano situacija toli gražu nėra normali, jo statusas vis dar neaiškus.

Nesu taivanietis. Tačiau daugiau kaip trisdešimt metų tyrinėjau tai, kas eufemiškai vadinama „kiniškai kalbančiu pasauliu“. Kinija ir Taivanas jame yra greta. Įgijau daugybę sudėtingų patirčių, atradau įvairių interpretacijų, bandydamas suprasti Taivano reikšmę. To nebūtų įvykę, jei nebūčiau dažnai keliavęs į šią salą nuo tūkstantmečio pradžios ir susidraugavęs su Taivane gyvenančiais arba iš jo kilusiais žmonėmis. Pasitarnavo ir tai, kad didžiąją dalį savo profesionalios veiklos spendžiau Taivano partnerės problemą, stengiausi geriau pažinti Kiniją.

Dažnai jaučiuosi taip, lyg turėčiau dvejus skirtingas smegenis. Vienomis naudojuosi nuvykęs į Kinijos Liaudies Respubliką (KLR), kurios 1,4 milijardo gyventojų sudaro penktadalį žmonijos. Ne vieną dešimtmetį klausiausi kinų pareigūnų, draugų bei kolegų pasakojamų istorijų, išsakomų nuomonių, požiūrių ir idėjų apie Taivaną. Dažnai tenka jų išgirsti, dalyvaujant nesibaigiančiuose oficialiuose renginiuose, pavyzdžiui, per kviestinius pietus su administracijos darbuotojais, vyriausybės remiamus seminarus ir konferencijas. Kartais netikėtai prabylama šia tema neformaliai šnekučiuojantis, regis, visiškai nieko bendra su ja neturinčiomis temomis. Man aiškinama, kad Taivanas yra Kinija, kad jis visada buvo Kinijos dalis. Žmonės griežtu, perspėjamu tonu teigia, kad jis turi grįžti į Kinijos sudėtį, o pašaliniams į šį reikalą geriau nesikišti. Profesinės karjeros pradžioje, stebėdamas, kaip rutuliojasi didžioji dalis istorijos, atskleidžiančios, kodėl šių dviejų kraštų tarpusavio santykiai šiandien yra būtent tokie, kokie yra, žinojau, kad Kinijos gyventojai šiuo klausimu yra itin kategoriški. Jie nelabai nori girdėti

tokių kaip aš pašaliečių nuomonės, juo labiau jei toji nuomonė prieštarauja jų įsitikinimui.

Tačiau mano patirtis Taivane buvo priešinga. Lankydamasis ten, jausdavausi taip, lyg būčiau peržengęs magišką slenkstį, skiriančią vieną tikrovę su joje galiojančiais dėsniais nuo kitos, kurioje viskas akimirksniu apsiverčia aukštyn kojomis. Taivane gyvenantys žmonės stengdavosi mane įtikinti, kad anapus sąsiaurio galioja nepagrįsti įsitikinimai bei nuomonės, ir suskubdavo pridurti, jog tai esą banditiškos pretenzijos. Jie teigdavo, kad Taivanas Kinijai iš tikrųjų niekada nepriklausęs, tik praeityje palaikęs su ja atsitiktinius, neįpareigojančius ryšius.

Daugelį metų keliaujant tarp šių dviejų aplinkų, man darėsi vis aiškiau, kad Taivanas iš tiesų yra kitoks. Beliko tik atsakyti į esminį klausimą: kokio masto tas jo kitoniškumas? Kartais jaučiuosi taip, lyg balansuočiau ant briaunos ir bet kurią akimirką būčiau pasirengęs pripažinti, kad Taivanas yra visiškai atskiras pasaulis. Tačiau realistiškai mąstanti mano dalis — bent kol kas — šiuo metu ima prieštarauti tvirtindama, kad negalima ignoruoti ryšio su žymiai didesne ir gausesne šalimi kitapus sąsiaurio, kitaip ištiks skaudžios pasekmės. Nuolat jausdamasis neužtikrintas ir kamuojamas abejonių dėl savo nusistatymo, įsivaizduoju, kad tapau panašus į pačius taivaniečius.

Pirmą kartą Taivane lankiausi dutūkstantaisiais kaip diplomatas, dirbantis Pekine įkurtoje Britanijos ambasadoje. Tais laikais Liaudies Respublika laikė Taivaną tikru renegatu. Nebuvo tiesioginių skrydžių į šią salą. Man teko keliauti į ją per specialiąją Honkongo teritoriją (tai Kinijos dalis, bet, kaip vėliau paaiškės, nuo 1997-ųjų, kai Britanija grąžino ją Kinijai, turi šį neįprastą statusą), todėl kelionė tapo ilgesnė. Net ir per pirmą apsilankymą Taivanas atrodė artimesnis bei suprantamesnis nei žemyninės Kinijos platybės, iš kurių buvau atvykęs. Jo sostinė-

je Taipėjuje nėra Pekinui, Kinijos vyriausybės centrai, būdingų erdvių prospektų. Buvo sudėtinga priskirti šią salą kokiam nors kategorijai. Prieš dešimtmetį praleidęs metus Japonijoje, pasidariau labai pastabus, atkreipiau dėmesį į itin savitą šitos šalies estetiką — dažniausiai paprastą, kone asketišką (pirmiausia prisimenu Dzeno sodus ir tiesias, aiškias japoniškos architektūros linijas). Taivane ją priminė tatamio kilimėliais išklotos grindys senesniuose namuose, kai kurių pastatų stilius ir išilgai gatvių siauromis vagomis tekantis vanduo. Gausybė mažų krautuvėlių bei užkandinių — kai kurios jų su stumdomosiomis durimis ir nuo karnizų kabančiais raudonais popieriniais žibintais — ankštos gatvelės irgi bylojo apie Japoniją.

Taivano problema iškilo iš Antrojo pasaulinio karo griuvėsių. Tuo metu suvienyta Kinijos Respublika po trejus metus užsitęsusio pilietinio karo suskilo į dvi dalis. Nacionalistų partija, kuri vadovavo šaliai iki 1949-ųjų, pralaimėjusi karą, pasitraukė į Taivano salą — teritoriją, kurią 1945-aisiais buvo atsiėmusi iš beveik pusę amžiaus ją valdžiusios kolonijinės Japonijos. Ji toliau liko nacionalistų valdžioje. Nugalėję komunistai didžiulėje žemyninėje teritorijoje įvedė naują santvarką — įkūrė Kinijos Liaudies Respubliką. Tačiau kiekviena pusė tvirtino, kad būtent ji yra vienintelė teisėta buvusios vieningos Kinijos vyriausybė, o jos oponentai — uzurpatoriai. Bent jau iš pradžių jos abi buvo pasiryžusios vieną gražią dieną vėl suvienyti šalį. Konfliktas, kilęs dėl šio skilimo, suformavo vieną iš Šaltojo karo gijų, nusitęsusių nuo šeštojo iki aštuntojo dešimtmečio. Todėl Vakarų sąjungininkė tapo dar didesne komunistų valdomos šalies priešininke, nors kinai pasirodė esą išskirtiniai marksistai ir šeštojo dešimtmečio pabaigoje susipyko su savo globėjais Sovietų Sąjungoje. Bet kokios viltys rasti greitą sprendimą, laimėjus vienai iš konflikto pusių, blėso. Aštuntajame dešimtmetyje Richardas

Nixonas Vašingtone ir Mao Zedongas Pekine pasistengė, kad būtų parengta schema, pagal kurią pripažįstama tik viena Kinija, vengiant tiesiai įvardyti problemą ir siekiant suvaldyti skilimą, jei neįmanoma jo panaikinti. Tai sudarė sąlygas paprasčiausiai apeiti ginčijamą klausimą ir palaikyti ryšius su bet kuria iš šalių, išvengiant būtinybės pasirinkti vieną pusę. Tai buvo geriausias diplomatijos pavyzdys, parodantis, kaip galima mėgautis pyragu ir kartu išsaugoti jį nepaliestą.

Tokia situacija buvo sąmoningai apraizgyta dviprasmybėmis. Pavyzdžiui, pavadinimas „Kinija“ galėjo reikšti tiek Kinijos Respubliką (Taivaną), tiek Kinijos Liaudies Respubliką (komunistų valdomą žemyninę teritoriją). Buvo žaidžiama žodžiais taip, kad žmonės galėtų „pripažinti“ bet kurio subjekto — Kinijos ar Taivano — poziciją, neįsipareigodami tiesiai pasakyti, ar jie sutinka su šiuo teiginiu. Nepaisant tokio preciziško žvilgsnio į semantiką, šita strategija bent jau leido išsaugoti taiką. Kinijos ir Taivano ginčas dėl pastarojo statuso, skirtingai nei daugelis globalių konfliktų, kol kas neperaugo į karą arba tiesioginį konfliktą. Tai patvirtina, kad žongliruoti žodžiais yra naudinga.

Dar viena priežastis, neleidžianti kilti atviram konfliktui, yra pagrindinių trečiųjų šalių, iš kurių svarbiausios Jungtinės Valstijos, užimama padėtis ir jų iki šiol naudoti metodai, siekiant sulaikyti abu protagonistus, esančius skirtingose sąsiaurio pusėse, nuo rizikingų problemos sprendimo būdų. JAV, šiandien palaikančios prekybinius bei politinius ryšius su abiem pusėmis, Taivanu ir Kinija, įgijo teisėjo vaidmenį, pasitelkusios „strateginės dviprasmybės“ politiką. Tai reiškia, kad Vašingtonas yra suinteresuotas Taivano saugumu ir yra įsipareigojęs jį ginti, bet nėra tvirtai, neatšaukiamai pažadėjęs imtis kokių nors priemonių, jei Kinija kada nors ryžtųsi tiesiogiai pulti šią salą. Faktas, kad niekas nežino, kokių veiksmų imtųsi Amerika, jei

situacija drastiškai pasikeistų, verčia abi puses elgtis apdairiai, vengiant spręsti problemą jėga. Tai leido Vašingtonui išvengti galimų Taipėjaus manipuliacijų ir pažabojo stipresnius kitų suinteresuotųjų instinktus.

Ši dviprasmybė padėjo išsaugoti bent dalį ribų, kuriose Taivano statusas liko nepakitęs. Sala po šiuo apsauginiu skėčiu toliau žengė savo išskirtiniu keliu, demokratiškėjo, naudodamasi santykinė laisvo apsisprendimo teise. Tačiau atrodo, kad ateityje Taivano klausimas taps vis opesnis. Per keletą pastarųjų dešimtmečių daug pasiekta kruopščiu diplomatinio darbu, bet šiandien patiriamas anksčiau neregėtas spaudimas. Kinta pagrindiniai šios situacijos elementai — pradedant tuo, kad Kinija įgyja vis didesnę ekonominę bei karinę galią, ir baigiant vis stiprėjančiu taivaniečių unikaliuos tapatybės suvokimu bei kintančia Jungtinių Valstijų pozicija. Vis įkyresnis darosi klausimas, ar pavyks toliau suvaldyti Taivano problemą, ar ji taps katalizatoriumi konflikto, atsiliepsiančio likusiai pasaulio daliai, o gal net kelsiančio jai grėsmę. Daugelis nerimauja, kad karo tikimybė šiuo metu didesnė, nei buvo kada nors anksčiau per pastarąjį pusimtį metų. Be to, Taivano užsienio reikalų ministras Josephas Wu 2023-iaisiais pareiškė, kad „reikia rimtai apsvarstyti“¹ galimybę, jog iki 2027-ųjų kils karinis konfliktas.

Pastaraisiais metais išaugo Kinijos galia ir vis stiprėja jos nacionalistinės ambicijos — tai vienas iš didžiųjų pokyčių, verčiančių rimtai susirūpinti. Situaciją vis labiau keičia tai, kad Pekinas neseniai įgijo itin didelę ekonominę galią. Liaudies Respublika jau iki praėjusio amžiaus dešimtojo dešimtmečio galėjo griežtai reikšti reikalavimus suvienyti šalį, bet jos galimybės įgyvendinti šiuos reikalavimus buvo ribotos. Ji stokojo ir technologinių pajėgumų, ir tinkamos ginkluotės, ir finansinių išteklių. Šiandien situacija pasikeitusi. Kinijos ekonomika yra

antra pagal dydį pasaulyje, ji turi didžiausią karinį jūrų laivyną (kiekybiniu požiūriu, tačiau vertinant pagal technologinę pažangą, pavyzdžiui, atominis povandeninius laivus, Jungtinės Valstijos ir toliau akivaizdžiai pirmauja), o išlaidomis karinėms reikmėms atsilieka tik nuo JAV. Kinija jau gali imtis to, kas anksčiau jai buvo neįmanoma. Dabar ši šalis turi ne tik motyvą, bet ir reikiamų priemonių. Šiandien jau nebesvarstoma, ar Kinija iš tikrųjų galėtų ką nors padaryti, — verčiau bandoma atsakyti į klausimą, kada ji ims kokių nors veiksmų.

Viena iš įvykusio Kinijos pokyčio pasekmių ta, kad atsirado neraminančiai daug žmonių, įsitikinusių, jog Vakarai turi duoti atkirtį. Jei tai įvyktų, tektų atsakyti Taivano statusą gaubiančių dviprasmybių, Kinijai vis atviriau reiškiant savo agresyvią, grėsmingą poziciją. Pačios Amerikos politikai vis tvirčiau ir aiškiau išsako nuostatą ginti Taivaną. Dalis jų net pasiūlė oficialiai pripažinti Taivano nepriklausomybę. Vis dėlto, kad ir koks geranoriškas būtų toks solidarumas, kyla rizika, jog jis sustiprins Pekino ryžtą priešintis. Taip yra todėl, kad Kinija nusiteikusi visomis įmanomomis priemonėmis vengti numanomo šios konfrontacijos rezultato — atskiros Taivano valstybės. Palyginus šiuos du požiūrius, tampa aišku, kad pasaulis šiandien yra atsidūręs pražūtingai arti tiesioginės karinės eskalacijos.

Galbūt šiuo metu verta tiesiog pripažinti, jog mums reikia laimėti laiko. Esame tarsi žiūrovai, stebintys pjesę, kurios pagrindinis veikėjas, patekęs į neišvengiamus spąstus, laukia stebuklo, išgelbėsiančio jį nuo pražūties. Žvelgiant iš ilgalaikės perspektyvos, pastebima užuominų apie vilties teikiančius pokyčius. Gali būti, kad esminiai veiksniai, lemiantys šiandien neišsprendžiamą problemą, — Kinijos vadovų prioritetai arba likusio pasaulio požiūris į tokius svarbius klausimus kaip nepriklausomybė ir identitetas — laikui bėgant pasikeis. Viltin-

gai žvelgiama į šį scenarijų, matant ypatingą Kinijos ir Taivano dinamiką. Nereikėtų atmesti netikėtų permainų galimybes, juo labiau kad kai kuriose srityse jau yra įvykę didelių pokyčių, pavyzdžiui, pastaraisiais dešimtmečiais pastebima, kad ekonomika sparčiai auga abiejose pusėse, todėl keičiasi daugybės žmonių gyvenimai.

Tačiau šiandien reikia būti itin budriems. Turime prisiminti, kad ši problema išlieka nepastovi, nenuspėjama ir gali turėti labai destruktivių pasekmių. Taivano problema paženklinta laiko išblukintu, bet vis dar aktualių išspėjimu: „Labai pavojinga. Privalu elgtis atsargiai.“ Turime aiškiai suprasti, dėl kokios priežasties atsirado ši žymė ir ką šiam regionui bei visam pasauliui gali reikšti neatsargus Pekino, Taipėjaus, Vašingtono ar kieno nors kito elgesys. Jeigu situacija taptų nekontroliuojama, visi pajustume pasekmes ekonomikai, diplomatijai ir saugumui. „Taivano istorijoje“ kaip tik bus svarstomas toks scenarijus bei galimos jo variacijos.

Mėginant aprašyti šią problemą, sunaudota daug rašalo. Taivaną sudaro daugybė dėmenų — kiekvienas jų jau išsamiai išanalizuotas. Vis dėlto didžiumoje konferencijų ir simpoziumų, taip pat daugelyje ataskaitų bei studijų apie šią salą apsiribojama tik išorine perspektyva. Esu dalyvavęs ne viename tokiaame renginyje. Juose kalbama apie Taivano užsienio politiką, aptariant pagrindinių jo partnerių — Kinijos bei JAV — reakcijas. Galima pamanyti, kad Taivano vidinis pasaulis neegzistuoja. Atrodo, tarsi būtų labai detalai, kruopščiai aprašoma dėžė iš išorės, vengiant pažvelgti, kas yra jos viduje.

Šioje nedidelėje knygoje pažiūrėsiu į tai visiškai kitu aspektu. Pakviesiu leisti į savotišką kelionę iš vidaus į išorę. Pradėsiu nuo klausimo, kas yra taivaniečiai, kaip jie gyvena ir kaip save identifikuoja. Taivaniečiai ir kinai palaiko glaudžius tarpu-

savio ryšius, bet jie daugiasluoksniai, sudėtingi ir per pastaruosius dešimtmečius akivaizdžiai pakitę. Šiandien mus domina, ar taivaniečio santykis su Kinija panašus į Niujorko gyventojų, teigiančio, kad jis yra niujorkietis ir kartu amerikietis (piliėtis, pripažįstantis priklausomybę bei pareigas platesnei politinei bendrijai), ar į britų, laikancio save europiečiu (tai žymiai silpnesnis, labiau atsietas santykis).

Identiteto klausimas neatskiriama susijęs su turtinga šios salos ir dar daugiau kaip 160 mažesnių jos kaimynių istorija. Verta pažinti jų praeitį: ji neabejotinai padeda suprasti, kodėl Taivane netyla nuožmūs ginčai ir skirtingos nuomonės apie tai, kaip apibrėžti šio krašto tapatybę. Kartais atrodo, jog toji istorija pati pateikia argumentų tiek vienos, tiek kitos pusės teiginiams pagrįsti — tereikia juos atsirinkti. Kinai joje regi patvirtinimą, kad specifinės jų šalies pretenzijos į šią salą teisėtos. Daugelis taivaniečių, priešingai, įsitikinę, jog ji atveria jiems galimybę žvelgti į save kaip į savarankiškus ir unikalius. Stebėtojams iš šalies gali atrodyti, kad istorija pateikia neįtikinamą, margą pasakojimą, paaiškinantį, kodėl jų pačių situacija vertinama dvi-prasmiskai. Šiaip ar taip, privalome būti susipažinę su praeitimi, jei norime suprasti dabartinę keblią Taivano padėtį. Tai svarbu jau vien dėl to, kad suvoktume, kokia ji sudėtinga ir kaip neišmintinga daryti skubotas išvadas.

Taivanas reikšmingas ne tik dėl savo praeities, bet ir dėl dabartinės padėties: jis atsidūręs ties giliais ideologiniais ir kultūriniais tektoniniais lūžiais, kurie gali būti tokie pat destruktivūs kaip geologiniai, dažnai sukeltantys žemės drebėjimus. Taivanas pastaruoju metu pasirinko demokratijos ir liberalizmo kelią, skirtingą nuo kaimyninės Kinijos, toliau besilaikančios autoritarinių komunistinių principų. Demokratinė reforma paskatino įspūdingas taivaniečių sėkmės istorijas ir ne mažiau

įspūdingus jų tėvynės pasiekimus, įskaitant perėjimą nuo Nacionalistų partijos valdžios monopolio prie šiandien egzistuojančios dinamiškos daugiapartinės sistemos. Didelės įtakos politiniams pokyčiams turėjo kertiniai įvykiai, nutikę devintojo dešimtmečio pabaigoje ir dešimtojo pradžioje. Tačiau reikia atminti ir tai, kad Taivanas, iš išorės perimdamas administracines idėjas bei valdymo modelius, perkeitė juos, pritaikydamas prie labai savitų vietinių vertybių ir mąstysenos. Šiandien Taivanas yra pulsuojančio hibridiškumo erdvė — šis kraštas nebeprisklaido nei Vakarams, nei Kinijai, jis turi būti suprantamas atsižvelgiant į jo paties individualumą.

Negalime ignoruoti ir gilesnių Taivano politinės kelionės reikšmių. Salai pasidarius demokratinei, pakito jos valdymo forma, be to, dar aktualesnis ir plačiau žinomas tapo jos ginčas su žemynine dalimi. Jei Taivane iki šiol būtų likusi vienpartinė sistema, kuri vyravo nuo penktojo iki devintojo praėjusio amžiaus dešimtmečio, šiandien tarptautinė bendruomenė taip stipriai neatjaustų ir neremtų šios salos, patekusios į keblią padėtį. Tačiau vakariečiai įsivaizduoja Taivaną, susidūrusį su paskutine tokia didele komunistų valdoma šalimi, lyg demokratinį Dovydą, metantį iššūkį totalitariniam milžinui Galijotui. Taivanas dabar atsidūręs bene didžiausios šiuolaikinės ideologinės konfrontacijos priekinėje linijoje, kur autoritarinis ir liberalusis demokratinis pasauliai stoja į kovą dėl dominavimo. Nuo tos kovos priklausys, koks bus ateinantis šimtmetis, kuriame gyvensime.

Tai reiškia, kad ant kortos pastatyta viskas, kas tik įmanoma. Dabartiniame pasaulyje dažnai kyla nepasitenkinimas politika, kuri, užuot ieškojusi sprendimo ir išeities, didžiausią dėmesį skiria vadybai, renkasi išsisukinėjimo taktiką. Tačiau reikia pripažinti akivaizdų faktą, kad nežinoma, kaip spręsti

šiandieninę Taivano ir Kinijos problemą, kuri yra tokia svarbi bei pavojinga, kad niekas negali primesti sprendimo iš šalies. Neapibrėžtumas ir apsidraudimas kol kas leido išvengti tiesioginio konflikto. Galbūt atrodys paradoksalu, bet šioje knygoje bus aistringai ginama mintis, kad išorinis pasaulis turi vėl — kaip niekada anksčiau aiškiai ir sąmoningai — įsipareigoti laikytis šios neapibrėžtumo bei atsargumo strategijos.

Tokia laikysena bus rimtas iššūkis ir gerokai padirgins kai kuriems žmonėms nervus. Didžioji dauguma pasaulio šalių diplomatiškai nepripažįsta Taivano. Tačiau moraliai jis stipriai palaikomas. Siaučiant COVID-19 pandemijai, kai kinų diplomatija kalbėjo su Taivanu žymiai griežtesniu tonu, Lietuva akivaizdžiai pademonstravo, kad *status quo* yra ginčijamas. 2021-aisiais Lietuvos vyriausybė leido atidaryti Taivano prekybos atstovybę šalies sostinėje Vilniuje — tai reiškė didesnę pripažinimą ir norą bendradarbiauti, nei įprasta. Lietuvos politikai parėmė Taivaną ir jo kovą su Pekinu, pasirašydami naują politinį dokumentą*. Kinijos vyriausybė įnirši išliejo atšaukdama savo ambasadorių iš Vilniaus, be to, ji stipriai apribojo diplomatinį atstovavimą, 90 procentų sumažino savo eksportą į šią Baltijos šalį ir paleido ugningos retorikos salvę. Lietuva tvirtai laikėsi savo pozicijos (šiaip ar taip, jos prekybiniai ryšiai su Kinija buvo riboti). Akivaizdu, jog Kinija norėjo parodyti pavyzdį kitoms šalims, kad jos visiems laikams įsidėmėtų, kas nutinka valstybei, drįstančiai kūrybiškiau spręsti su Taivanu susijusius klausimus ir bandančiai stiprinti ryšius su šia sala.

Šis ir kiti panašūs įvykiai turėjo akivaizdžiai priminti likusiam pasauliui, kokie sudėtingi santykiai su Kinija, tačiau pačiam Taivanui šitos įtampos ir problemos buvo kasdienybė.

* Autorius tikriausiai turi omenyje Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucijos „Dėl paramos Taivanui“ projektą, pasirašytą 54 Seimo narių.

Nepaisant salos ginčo su didžiąja kaimyne, prekyba su Kinija sudaro beveik pusę jos užsienio sandorių, be to, Kinijoje gyvena kone 200 000 taivaniečių. Plintant COVID-19, sklaidžiama dezinformacija apie ligą ir krizės priežastis suaktyvino kampaniją — ją Taivano skaitmeninių reikalų ministrė Audrey Tang pavadino informacinio atsparumo stiprinimu. Vienas iš šios knygos tikslų — sustiprinti žmonių informacinį atsparumą svarstant Taivano klausimą, kai šis artėja prie lemtingos ribos, nors vis dar viliamasi, kad pavyks jos išvengti.

1. *Taivano gyvenimas*

Kas yra taivaniečiai? Kuo jie saviti? Tai esminiai klausimai, kylantys gvildenant Kinijos ir Taivano konfliktą. Jei visi taivaniečiai jaustųsi esą tikri kinai, priklausantys Kinijai, nebūtų jokios problemos. Jie jau seniausiai būtų susijungę. Jei būtų nesutarima tik dėl teritorijos ir nuosavybės, šiuos nesutarimus — nors ir sunkiai, ginčijantis — taip pat jau būtų pavykę išspręsti. Tačiau iš tikrųjų sudėtinga perprasti Taivano ir Kinijos tarpusavio santykius. Šie kraštai ir jų gyventojai negali būti visiškai atskirti vieni nuo kitų, bet jie taip pat negali būti ir sutapatinti. Sunkiausia aiškiai įvertinti, kuo Taivanas skiriasi nuo Kinijos, ir nustatyti, ar jie pakankamai panašūs, kad būtų verta stengtis užmegzti artimesnius ryšius.

Į klausimą „Kas yra taivaniečiai?“ paprasčiausia atsakyti, kad tai — tam tikroje teritorijoje gyvenantys žmonės. Taivanas yra deimanto formą primenanti sala Rytų Kinijos jūroje. Nuo žemyninės Kinijos ji atskilo prieš keturis milijonus metų. Pasak jo skaitmeninių reikalų ministrės Audrey Tang, Taivanas yra priešistorės pradžioje įvykusio „konflikto“ tarp didžiųjų geografinių teritorijų padarinys, dėl šio nesutarimo sala ir jos mažosios kaimynės įgijo dabartinę formą. Todėl galima teigti, kad dramatiško konflikto šaknys glūdi pačioje salos geologijoje. Dažnai kalbama apie Taivano salą kaip apie teritoriją, esančią didžiausio mūsų amžiuje geopolitinio susidūrimo epicentre, suformuotą senovinių, epinių galybių susirėmimo. Jūra tarp

Kinijos ir Taivano dažnai būna banguota, nepastovi, ji kartais pavojinga net tvirtiems laivams, ką jau kalbėti apie tuos, kuriais senovėje buvo plaukiama į salą arba bandoma pasprukti iš jos. Moderniaisiais laikais šie vandenys tapo puikia gynybos ir apsaugos priemone.

Vis dėlto būti taivaniečiu šiandien reiškia žymiai daugiau, nei gyventi tam tikroje žemėje. Istorija, tapatybė, kultūra ir vertybės — pastovūs, nekintami dėmenys, apibrėžiantys kasdienį žmogaus gyvenimą. Tai taip pat yra palanki terpė ginčams bei diskusijoms. Iliustruodamas šį teiginį, pateiksiu labai paprastą klausimą: kokios tautybės piliečiais save laiko Taivano gyventojai? Daugelis šiais laikais keliaujančių salos žmonių, kaip ir įprasta, turi pasus. Tai — gelsvai žalsvo atspalvio paprastas dokumentas, panašus į išduodamus kitose šalyse. Tačiau ilgą laiką — tiek dešimtajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje, tiek dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje — Taivane buvo karštai ginčijamasi dėl žodžių ant asmens dokumento viršelio, rodančių jo savininko tautybę. Iki 2020-ųjų buvo vartojama frazė „Kinijos Respublika“. Liaudies Respublika, nors ir labai nesidžiaugė, toleravo šį pavadinimą bent jau dėl esminio žodžio „Kinija“, kuriame išvelgė jungiamąją giją. Tačiau nuo dvidešimt pirmojo amžiaus pradžios Taivano vyriausybė siekė pakeisti šią frazę žodžiu „Taivanas“.

Tai buvo dalis taivanizacijos proceso, remiamo naujojo prezidento nuo Demokratinės pažangos partijos (DPP) Chen Shui-biano, kurio tikslas — įtvirtinti vietinę tapatybę, išstumiant bendrąją kinišką. Tačiau pačioje saloje atsirado tam aktyviai besipriešinančių žmonių, kurie tikėjo, kad anksčiau ar vėliau vis tiek teks susivienyti su tėvyne laikoma šalimi. Taivano salos gyventojai, jautęsi emociškai artimesni žemyninei Kinijai ir palaikę su ja glaudesnius ryšius (vienai jų patys buvo ten gimę,

kiti — ten gimusių tėvų vaikai), nepritarė kategoriškesniems teiginiams apie vietinę tapatybę, nes buvo įsitikinę, jog tai ke-
lia grėsmę jų kiniškai tapatybei. Pai Hsien-yungas 1971-aisiais
išleistame romane „*Taipėjiečiai*“* taikliai pavaizdavo šį ryšį,
pasakodamas apie žmones, kurie, nors saloje praleido daugiau
kaip du dešimtmečius, vis dar ilgėjosi savo ankstesniųjų namų
žemyne, tebebuvo apimti nostalgijos, jautėsi persekiojami ryš-
kių vaizdinių, primenančių, iš kur jie atvykę. Nuo šeštojo iki de-
vintojo praėjusio amžiaus dešimtmečio salos gyventojai pagrįs-
tai galėjo teigti, kad jie yra kinai arba Taivano kinai. Nemažai jų
taip ir sakė. Tačiau daugeliui kitų — ypač tų, kurie neišsaugojo
tokių gyvų Kinijos atsiminimų, kokie aprašyti Pajaus roma-
ne, — „Kinijos Respublika“ reiškę nedaug. Jie gyveno Taivane,
tai kodėl šis pavadinimas negalėtų būti nurodytas jų pase? Kaip
tik tai ir įvyko 2020-aisiais, pasiekus savotišką kompromisą.
Priekinėje dokumento pusėje buvo atspausiti abu pavadinimai.
Tačiau žodis „*Taivanas*“ anglų kalba buvo užrašytas didesnėmis
raidėmis ir geriau matomas.

Tapatybė yra daugiau nei tik pavadinimas. Ji turi būti pri-
pažinta ir patvirtinta kitų. Taivano piliečiai, turintys šį doku-
mentą, gali naudotis beviziu režimu be apribojimų, galiojančiu
daugiau kaip šimtas keturiasdešimtyje valstybių (tai — vienas
patogiausių jo savininkui pasų pasaulyje). Tačiau vos tik tai-
vaniečiai vienu iš kelių šimtų tiesioginių skrydžių atskrenda
iš savo tėvynės ir nusileidžia Kinijoje, jų pasas tampa bevertis.
Norėdami patekti į šią šalį, jie turi įsigyti atskirą dokumentą,
vadinamąją Tėvynainio taivaniečio tapatybės kortelę, ir atlikti
specifines imigracijos procedūras, paprastai skirtas Kinijos pi-
liečiams. Nesvarbu, patinka jiems tai ar ne, atvykę į Liaudies

* *Angl. Taipei People.*